

Giriş

İslam hukukunun Vahiy ve vahyi yorumlayan Akıl olmak üzere iki temel kaynağı olduğunu daha önce belirtmiştik. İslam Hukukunun nakli delil olarak temel kaynağı Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiği Kitâb (Kur'ân-ı Kerim) ve onu açıklayan Sünnet'tir. İslam Hukukunun bir de yardımcı dediğimiz/ikinci derecede/tebeî kaynakları vardır. Bunlar, istishâb, örf, sahabî kavli, sedd-i zerâî', şer'u men kablenâ (bizden önceki, geçmiş şeriatlar) şeklinde sıralanabilir. Bu yardımcı kaynaklara fer'î deliller (el-edilletu'l-fer'îyye) de denir. İslam Hukukunun kaynakları naklî ve aklî olmak üzere de bir ayrıma tabi tutulmuştur. Buna göre

- a. **Naklî Deliller:** Kitâb, Sünnet, İcmâ', Örf, Sahabî Kavli, Şer'u Men Kablenâ,
- b. **Aklî Deliller:** Maslahat-ı Mürsele, İstihsân, İstishâb, Sedd-i Zerâî', Kıyâs'tan oluşmaktadır.

Biz daha önce İslam Hukukunun ana kaynaklarını Kitâb, Sünnet ve İcmâ' olarak belirlediğimiz için bu ünite de İslâm Hukukçularının icthâd yaparken yararlandıkları adına "fer'î deliller" dedikleri yardımcı kaynakları sırasıyla ele alıp inceleyeceğiz.

Sahâbî Kavli / قول الصحابي

Sahâbî ve Sahâbî Kavlinin Tanımı

Hiz. Peygamber'e yetişmiş, ona iman etmiş ve örfen "arkadaş" diye anılabilecek ölçüde uzun süre onunla birlikte bulunmuş kimseye "sahâbî" denmektedir. Çoğulu, "sahâbe" veya "ashâb"tır.

Hiz. Peygamber'e yetişmiş, ona iman etmiş ve örfen "arkadaş" diye anılabilecek ölçüde uzun süre onunla birlikte bulunmuş kimseye "sahâbî" denmektedir.

Sahâbenin bazısı, fıkıh bilgisi ve kaynaklarından hüküm çıkarma gücü ile tanınmaktaydı. Hiz. Peygamber vefat edince, Müslümanların karşılaştıkları yeni olaylar hakkında fetvâ verme ve çıkan ihtilâfları çözme görevini bu sahâbîler üstlendiler. Bu sahâbîlerin birçok konuda verdikleri fetvâlar, çözümledikleri davalarla ilgili hükümler ve çeşitli vesilelerle ortaya koydukları hukuki görüşler, ilk devirlerin İslam Hukukçuları tarafından bize intikal ettirilmiştir. Bunların görüşleri, hadis kitapları ile değişik mezheplere ait fıkıh kitaplarında dağınık bir şekilde yer almaktadır.

İslam Hukukçuları, sahâbeden intikal eden fetvâlarını ve onların şer'î konulardaki görüşlerini, Kitâb, Sünnet, İcmâ' gibi bir delil sayılıp sayılamayacağı bakımından ele almışlar ve bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Sahâbî Kavlinin Delil Olup Olmayacağı Konusunda İslam Hukukçularının Görüşleri

İslam Hukukçuları re'y ve icthâd ile kavranamayacak bir konu ile ilgili olması durumunda, sahâbî kavlinin/sözünün kaynak olacağı ve buna göre amel etmek gerektiğini kabul etmektedirler. Zira böyle bir

durumda akla gelen ilk ihtimali sahabî kavlinin o konuda, Hz. Peygamber'den duyulan bir bilgiye dayanmış olmasıdır. Hanefî Mezhebi'ne mensup İslâm Hukukçuları, asgarî/en az hayız sürenini üç gün olduğuna dair Abdullah b. Mes'ûd'dan ve hamilelik süresinin iki yıldan fazla olamayacağına dair Hz. Aişe'den rivayet edilen görüşleri, bu tür sahabî kavline örnek olarak göstermektedirler.

İslam Hukukçuları re'y ve icthâd ile kavranamayacak bir konu ile ilgili olması durumunda, sahabî kavlinin/sözünün kaynak olacağını ve buna göre amel etmek gerektiğini kabul etmektedirler.

İslam Hukukçuları, bir sahabî kavlinin diğer sahabî müctehidler için bağlayıcı olamayacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Çünkü sahabîler birçok konuda ihtilâf etmişler, bazıları diğerlerinden farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Eğer bir sahabînin kavli/sözü, diğer müctehid sahabîlere karşı delil olsaydı, bu onların aralarındaki görüş ayrılıklarının caiz olmamasını gerektirirdi.

İslam Hukukçuları'nın bu konuda farklı görüşlere sahip oldukları asıl nokta, re'y ve icthâda dayanan "sahabî kavli"nin, sahabeden sonra gelen nesiller için bağlayıcı bir delil olup olmayacağıdır.

İslam Hukukçuları'nın bir kısmı, sahabî kavlinin delil olamayacağı görüşündedirler. Örneğin, İmam Şâfiî ' bu görüştedir. Sonraki Hanefî Hukukçular da bu görüşü benimsemişlerdir. Bunlara göre sahabî de diğer müctehidlere göre bir müctehiddir. Müctehidler hataya düşebildiği gibi, sahabîlerin de hataya düşmesi mümkündür. Öyleyse sahabî kavli, diğer müctehidler için şer'î bir delil olamaz.

İslam Hukukçuları'nın bazıları ise, Kitâb, Sünnet ve İcmâ'da hüküm bulunmayan konularda sahabî kavlinin bağlayıcı bir delil olduğu kanaatinde dirler. İlk Hanefî İslam Hukukçuları bu görüştedirler. Bu görüşte olan İslam Hukukçularına göre, her ne kadar sahabînin de diğer müctehidler gibi hataya düşmesi muhtemel ise de çoğunlukla sahabînin görüşü doğrudur. Çünkü o, Hz. Peygamber'in mektebinde yetişmiştir. Sahabî görüşü, diğer müctehidler görüşlerinden üstündür ve diğer müctehidler için bağlayıcıdır. Kanaatimizce doğru olan görüş, sahabî kavlinin bağlayıcı bir delil olarak kabul edilmemesidir. Yani daha sonra gelen müctehidler, kendi araştırma ve icthâdları sonunda sahabî kavlini benimseyip ona göre amel edebilecekleri gibi farklı bir görüş de ortaya koyabilmelidirler. Sahabî kavlinin diğer müctehidler bağlayıcı bir delil olamayacağı görüşü şu iki delile dayanmaktadır:

1. Bir şeyin kaynak olduğuna hükmedilebilmesi için, bu konuyu belirleyen bir delil bulunması gerekmektedir. Hâlbuki sahabî kavlinin kaynak olacağına dair bir delil yoktur. Bu durumda sahabî kavlinin kaynak olarak kabul edilmesi, delilsiz-burhansız şer'î bir dayanak tespit edilmesi olur ki, bu caiz değildir.
2. Tâbiûn müctehidler bir kısmının bazı konularda, sahabî kavline aykırı icthâdda buldukları ve bu görüşün sahibi olan sahabînin bu farklı icthâdı öğrendiği halde, bu müctehidlere karşı herhangi bir itirazda bulunmadıkları görülmüştür. Sahabî kavli, diğer müctehidler için bağlayıcı bir kaynak olsaydı, tâbiûndan olan

müctehidin buna aykırı ictihâdda bulunmaması, sahâbînin de kendi görüşüne aykırı olan ictihâda karşı çıkması gerekirdi. Buna örnek olarak şu olayı gösterebiliriz: Abdullah b. Abbas, kendisine oğlunu kurban olarak nezretmiş/adamış bir kimsenin ne yapması gerektiği sorulduğundan, bu kimsenin yüz deve kurban etmesi gerektiği yönünde fetvâ vermişti. Tâbiûnun büyüklerinden bazıları, bunu duyunca itiraz etmiş, sadece bir koyun kurban edilmesinin yeterli olacağını söylemişlerdir. Allah'ın, Hz. İbrahim'e Hz. İsmail'in yerine bir koyun kurban etmesini emrettiğini işaret ederek, "O adamın çocuğu, Hz. İsmail'den daha üstün değildir." demişlerdir. İbn Abbas'ın da daha sonra Mesrûk'un görüşünü benimsediği rivayet edilmektedir. Bu ve benzeri olaylar, re'y ve ictihâda dayanan sahâbî kavlinin, bağlayıcı ve aksine görüş belirtilmeyecek şer'î bir kaynak sayılmayacağı düşüncesini açıkça desteklemektedir.

Sahâbî kavli, diğer müctehidler için bağlayıcı bir kaynak olsaydı, tâbiûndan olan müctehidin buna aykırı ictihâdda bulunmaması, sahâbînin de kendi görüşüne aykırı olan ictihâda karşı çıkması gerekirdi.

Şer'u Men Kablenâ/شعر من قبلنا

Şer'u Men Kablenâ'nın (Bizden Önceki İlâhî Dinlerin Hükümleri) Tanımı

Şer'u men kablenâ, Allah'ın Hz. Muhammed'in gelişinden önceki toplumlar için koyduğu ve peygamberleri aracılığıyla onlara bildirdiği hükümlerdir.

Şer 'û Men Kablenâ'nın Delil Olup Olamayacağı

İslâm Hukukçuları, şer 'î delillerden bahsederken önceki peygamberlere indirilen hükümleri (şer 'û men kablenâ), Hz. Muhammed'in ümmeti hakkında da geçerli olup olmadığı ya da bağlayıcı olup olmadığı açısından ele alıp değerlendirmişlerdir.

Şer'u men kablenâ, Allah'ın Hz. Muhammed'in gelişinden önceki toplumlar için koyduğu ve peygamberleri aracılığıyla onlara bildirdiği hükümlerdir.

Hukuki hükümler üçe ayrılmaktadır:

1. Münezzel/İndirilmiş Hükümler: Kur'ân ve Sünnet ile sabit olmuş hükümlerdir. Her müslümanın bunlara uyması gerekmektedir.
2. Müevvel/Yorumlanmış hükümler: İslam Hukukçularının, Kitâb ve Sünnet'ten çıkardıkları hükümlerdir. Bunlara uymak gerekli olmamakla birlikte, ictihâd yapamayacak kimseler için bu hükümlere uymak caizdir.
3. Mübeddel Hükümler: Şer 'î nassların usûlüne uygun olmayan bir şekilde te'vil edilerek elde edilen hükümlerdir. Dini tahrif eden bu hükümlere uymak caiz değildir.

Önceki peygamberlere indirilen hükümler/şer‘û men kablênâ, Hz. Muhammed’in ümmeti açısından iki kısma ayrılmaktadır:

- a. Kur‘ân ve Sünnet’te yer almayan hükümler. Bu hükümlerin Müslümanlar açısından bağlayıcı olmadığı hususunda İslam Hukukçuları görüş birliğine varmışlardır.
Müslümanlar hakkında da geçerli olduğuna dair delil bulunan hükümler. Bu tür hükümler, Müslümanlar açısından bağlayıcıdır. Örneğin, oruç, önceki dinlerde farz olduğu gibi Hz. Muhammed’in ümmetine de farz kılınmıştır. “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ / كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilerin üzerine yazıldığı (farz kılındığı) gibi sizin üzerinize de yazıldı (farz kılındı). Umulur ki böylece siz takva sahibi olursunuz.” (2. Bakara, 183).
- b. Kabul veya reddedildiğine dair bir işaret bulunmaksızın Kur‘ân’da ve Sünnet’te zikredilen ve Müslümanlar açısından neshedildiğine/hüküm ifade etmeyeceğine dair bir delil de bulunmayan hükümler. Bu tür hükümlerin, Müslümanlar hakkında da geçerli ve bağlayıcı olduğu hükmü kabul edilmiştir. Zira şer‘û men kablênâ, müstakil bir kaynak olmayıp, Kitâb ve Sünnet’in kapsamına girmektedir.

Şer‘u men kablênâ ile ancak Allah ve Hz. Peygamber’in o hükmü reddetmeksizin zikretmesi ve hükmün Müslümanlar bakımından mensûh olduğuna dair bir delilin bulunmaması halinde amel edilir.

Şer‘u men kablênâ ile ancak Allah ve Hz. Peygamber’in o hükmü reddetmeksizin zikretmesi ve hükmün Müslümanlar bakımından mensûh olduğuna dair bir delilin bulunmaması halinde amel edilir.

Örf/العرف

Örfün Tanımı

İnsanların çoğunun benimseyip alışkanlık haline getirdiği işlere ya da duyulduğunda insanın hatırına başka anlam gelmeyecek derecede özel anlamda kullanmayı âdet edindikleri lafızlara “örf” denir.

Örf, âdet ve teâmül, ihtiyaç anında kendilerine müracaat edilen şer ‘î bir delildir. Bu kavramların bazen birbirlerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir.

Âdet, insanlar tarafından alışkanlıkla yapılagelen şeydir. Buna, teâmül de denilmektedir. Âdet, hem güzel hem de kötü olan bir konuda meydana gelebilir. Bu bağlamda, “iyi âdet” ya da “kötü âdet” denildiği halde örf, bu bağlamda bir ayrıma tâbi tutulamayacağı için “iyi örf” ya da “kötü örf” denilmemektedir. Ancak, örf ile âdeti aynı anlamda kullanan İslam Hukukçuları da vardır. Onlar örf/âdeti şu şekilde tanımlamaktadırlar: “İnsanlar arasında alışkanlıkla yapılagelen ve akl-ı selim yanında güzel kabul edilen şeydir.”

İnsanların çoğunun benimseyip alışkanlık haline getirdiği işlere ya da duyulduğunda insanın hatırına başka anlam gelmeyecek derecede özel anlamda kullanmayı âdet edindikleri lafızlara “örf” denir.

